

Дніпровський національний
університет ім. Олесея Гончара

Центр соціально-політичних
досліджень

**ДНІПРОВСЬКА
ПОЛІТЕХНІКА**
1899

Національний технічний університет
"Дніпровська Політехніка"

ГРАНІ

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АЛЬМАНАХ

2025 ТОМ 28 № 2

Видається з вересня 1998 року
6 разів на рік

Дніпро
Видавництво «Грані»
2025

Науково-теоретичний альманах

ГРАНУ

Том 28 № 2 2025

Засновники:
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара,
Національний
технічний університет
"Дніпровська Політехніка",
ГО "Центр соціально-політичних
досліджень"

Свідоцтво про реєстрацію
КВ № 19758 – 9558 ПР від 19.03.13

Відповідно до Наказів Міністерства
освіти і науки України від
02.07.2020 № 886 та від 27.09.2021
№ 1017 альманаху надано статус
фахового видання категорії «Б»
з філософських, політичних,
соціологічних та історичних наук.

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Індексується:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
ERIH PLUS
Ulrichs web
WorldCat
та інші.

Видавець:
Видавництво «Грані»
+38(050)258-83-86
grani-print.dp.ua
graniprint@gmail.com
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2131 від 23.05.2005

Передплатний індекс – 41703
Відповідальність за достовірність
фактів, цитат, власних імен,
географічних назв, підприємств,
організацій, установ та ін. інформації
несуть автори статей. Статті
публікуються в авторській редакції.
Висловлені у цих статтях думки можуть
не збігатися з точкою зору редакційної
колегії і не покладають на неї ніяких
зобов'язань.
Передруки і переклади дозволяються
лише за згодою автора та редакції.

© «Грані» 2025

Редакційна колегія

Квітка С.

Архірейський Д.
Аяган Б.
Бобровська О.
Бородін Є.
Вільборг Е.
Вятр Є.
Гао Т.
Гладуш В.
Городяненко В.
Густафссон М.
Дудек М.
Іваненко В.
Іванова С.
Ісетті Дж.
Жиленко К.
Жук С.
Журба О.
Казакевич Г.
Кляйн В.
Колісник Л.
Кондрашова Л.
Кривошеїн В.
Крушельницька Т.
Кузнецовенко Й.
Кулик О.
Литвинова Т.
Лучанинова О.
Македон В.
Никифоров А.
Ніколенко Л.
Окороков В.
Омельченко М.
Плохій С.
Рагімлі Р.
Русецький А.
Робертс К.
Світленко С.
Сидиков Е.
Сітковська А.
Слободянюк М.
Ставченко С.
Старушенко Г.
Сорокіна Л.
Схюрман П.
Токовенко О.
Тороп К.
Третьак О.
Хейнемаа С.
Шевцов С.
Шляхов О.

головний редактор
д.держ.упр., проф. (Україна)
д.і.н., доц. (Україна)
д.і.н., проф. (Казахстан)
к.е.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)
д.політ.н., проф. (Швеція)
д.п.н., проф. (Польща)
д.екон.н., доц. (КНР)
д.пед.н., проф. (Словаччина)
д.і.н., проф. (Україна)
д.ф., доц. (Швеція)
д.габ., проф. (Словаччина)
д.і.н., проф. (Україна)
к.філол.н., доцент (Україна)
д.ф., с.н.с. (Італія)
д.е.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (США)
д.і.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)
к.пед.н., проф. (Словаччина)
к.соц.н., доц. (Україна)
д.пед.н., проф. (Польща)
д.політ.н., проф. (Україна)
к.е.н., проф. (Україна)
д.філос.н., проф. (Литва)
д.філос.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)
д.пед.н., проф. (Україна)
д.е.н., проф. (Україна)
д.е.н., проф. (Україна)
к.пед.н., доц. (Україна)
д.філос.н., проф. (Україна)
д.пед.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (США)
д.і.н., доц. (Азербайджан)
д.психол.н., асоц.проф. (Грузія)
д.соц.н., проф. (Великобританія)
д.і.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Казахстан)
д.е.н., доц. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)
д.політ.н., проф. (Україна)
д.т.н., проф. (Україна)
к.соц.н., доц. (Україна)
д.філос.н. (Нідерланди)
д.філос.н., проф. (Україна)
д.пед.н. (Україна)
д.політ.н., проф. (Україна)
д.філос.н., проф. (Фінляндія)
д.філос.н., проф. (Україна)
д.і.н., проф. (Україна)

Редакція

Головний редактор: Квітка С.
Заступники головного редактора:
Іванова С., Кривошеїн В., Шевцов С., Шляхов О.
Редактор: Анпілогова Є.

Контакти:

+38(050)258-83-86; granidp@gmail.com; www.grani.org.ua

Scientific and theoretical almanac

GRAN/

28 (2) 2025

Founders:
Oles Honchar Dnipro National
University,
Dnipro University of Technology,
NGO "Centre of Social and Political
Researches"

Registration license
KB № 19758 – 9558 ПП issued 19.03.13

By Decrees № 886 of 02 July 2020
and № 1017 of 27 September 2021
issued by the Ministry of Education
and Science of Ukraine the status of
specialized publication category "B" on
philosophical, political, sociological and
historical sciences was given.

ISSN 2077-1800 (Print)
ISSN 2413-8738 (Online)

Indexed:
DOAJ
Index Copernicus
National Library of Ukraine Vernadsky
Google Scholar
CrossRef
ERIH PLUS
Ulrichs web
WorldCat
and other.

Publisher:
Publishing house «Grani»
+38(050)258-83-86
www.grani-print.dp.ua
graniprint@gmail.com
Publishing license
ДК № 2131 dated 23.05.2005

Subscription index in Ukraine – 41703
Responsibility for facts, quotations,
private names, enterprises and
organizations titles, geographical
locations etc. to be bared by the authors.

Articles are published in the author's
editing. The editorial office and board do
not always share the views and thoughts
expressed in published articles.

Reprints and translations are allowed
on the written consent with the editorial
office and the author.

© «Grani» 2025

Editorial board

Kvitka S.	Editor in Chief
Arkhireyskyi D.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Ayahan B.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)
Bobrovska O.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Borodin Ye.	Full Prof. Ph.D. (Ukraine)
Wihlborg E.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Vyatr E.	Full Prof. Dr. (Sweden)
Gao T.	Full Prof. Dr. (Poland)
Hladush V.	Assoc. Prof. Dr. (PRC)
Gorodyanenko V.	Full Prof. Dr. (Slovakia)
Gustafsson M.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Dudek M.	Assoc. Prof. Ph.D. (Sweden)
Ivanenko V.	Full Prof. Dr. (Slovakia)
Ivanova S.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Isetti G.	Assoc. Prof. Ph.D. (Ukraine)
Zhuk S.	Senior Researcher, Ph.D. (Italy)
Zhurba O.	Full Prof. Dr. (USA)
Kazakevych G.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Klein V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kolisnyk L.	Full Prof. Ph.D. (Slovakia)
Kondrashova L.	Assoc. Prof. Ph.D. (Ukraine)
Kryvoshein V.	Full Prof. Dr. (Poland)
Kuznecoviene J.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Kulyk O.	Full Prof. Dr. (Lithuania)
Lytvynova T.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Luchaninova O.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Makedon V.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Nykyforov A.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Nikolenko L.	Ph.D. (Ukraine)
Okorokov V.	Assoc. Prof. Ph.D. (Ukraine)
Omelchenko M.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Plokhii S.	Full Prof. Dr. (USA)
Rahimli R.	Assoc. Prof. Dr. (Azerbaijan)
Rusetsky A.	Assoc. Prof. Dr. (Georgia)
Roberts K.	Full Prof. Dr. (United Kingdom)
Sitkovska A.	Assoc. Prof. Dr. (Ukraine)
Svitlenko S.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Sydykov E.	Full Prof. Dr. (Kazakhstan)
Slobodyanyuk M.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Stavchenko S.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Starushenko H.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Sorokina L.	Assoc. Prof. Ph.D. (Ukraine)
Schuurman P.	Full Prof. Dr. (Netherlands)
Tokovenko O.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Torop K.	Dr. (Ukraine)
Tretyak O.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Heinamaa S.	Full Prof. Dr. (Finland)
Shevtsov S.	Full Prof. Dr. (Ukraine)
Shlyakhov O.	Full Prof. Dr. (Ukraine)

Editorial office

Editor in Chief: Kvitka S.
Deputies Chief Editor: Ivanova S., Krivoshein V.,
Shevtsov S., Shlyakhov O.
Editor: Anpilohova Y.

Contacts:

+38(050)258-83-86; granidp@gmail.com; www.grani.org.ua

Зміст Історія

С. 6

Мателешко Юрій

Американські неурядові інституції «м'якого» впливу в Україні: напрями та особливості діяльності (на прикладі NED та Фонду Мотта)

С. 12

Помазан Дмитро, Гудзь Віктор

Постсатаністські групи як складові контркультурних рухів на території США у другій половині XX ст.

С. 21

Гурбанов Рауф

Еволюція збалансованої зовнішньої політики Азербайджану з 2003 року

С. 27

Бондар Сергій

Еволюція підходів до церковної політики в Українській Народній Республіці

С. 44

Готра Ян

Чеські культурні спілки та організації на території України

Філософія

С. 50

Якимчук Оксана

Трансверсальний підхід в освіті України: перспектива подолання нестабільності

С. 56

Стародубцева Лідія, Петренко Дмитрій

Пам'ять і травма: практики комеморації в українській культурі

С. 66

Дятлова Ірина, Патлайчук Оксана, Ступак Ольга

Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у XXI столітті

С. 72

Кунденко Яна, Зінчина Олександра

Діалектика кінообразу: філософське осмислення кіномистецтва

С. 80

Семененко Анжеліка, Кулик Віталій, Цихуляк Іван

Філософські аспекти колективної пам'яті: історична травма та переосмислення минулого

С. 88

Одинець Оксана, Осетрова Оксана

Чотири стихії як інверсійно-перехідний механізм моделі здоров'я

С. 94

Плаксина Оксана

Місце техніки у системі сталого розвитку сучасного суспільства

С. 106

Муллобєєва Ділфуза

Суспільно-політичні ідеї в таджицькій літературі 1917-1951 років

С. 111

Помазан Дмитро

Порівняльний аналіз поглядів Вільгельма Райха та Алістера Кроулі на родину та шлюб

С. 117

Несправа Микола

Феномени здоров'я і хвороби у контексті екзистенціальної медицини

Contents History

P. 6

Mateleshko Yuri

American Non-Governmental «Soft» Influence Institutions in Ukraine: Directions and Features of Activity (on the Example of NED and the Mott Foundation)

P. 12

Pomazan Dmytro, Hudz Viktor

Post-Satanic Groups as a Component of Countercultural Movements in the United States in the Second Half of the 20th Century

P. 21

Gurbanov Rauf

The Evolution of Azerbaijan's Balanced Foreign Policy since 2003

P. 27

Bondar Serhii

The Evolution of Approaches to Church Policy in the Ukrainian People's Republic

P. 44

Hotra Yan

Czech Cultural Associations and Organizations in the Territory of Ukraine

Philosophy

P. 50

Yakymchuk Oksana

Transversality as a Step Towards the Stabilization of Instability in Education

P. 56

Starodubtseva Lidiya, Petrenko Dmytry

Memory and Trauma: Commemoration Practices in Ukrainian Culture

P. 66

Diatlova Iryna, Patlaichuk Oksana, Stupak Olga

Ethical Challenges and Prospects for the Philosophy of Artificial Intelligence in the XXI century

P. 72

Kundenko Yana, Zinchina Oleksandra

Dialectic of the Cinematic Image: Philosophical Understanding of Cinema Art

P. 80

Semenenko Anzhelika, Kulyk Vitalii, Tsykhuliak Ivan

Philosophical Aspects of Collective Memory: Historical Trauma and Rethinking the Past

P. 88

Odynets Oksana, Osetrova Oksana

The Four Elements as an Inversional-Transitional Mechanism in the Human Model of Health

P. 94

Plaksina Oksana

The Place of Technique in the System of Sustainable Development of Modern Society

P. 106

Mulloboeva Dिल्фуза

Socio-political Ideas in Tajik Literature of 1917-1951

P. 111

Pomazan Dmytro

Comparative Analysis of Wilhelm Reich's and Aleister Crowley's Views on Family and Marriage

P. 117

Nesprava Mykola

Phenomena of Health and Illness in the Context of Existential Medicine

Філософія

C. 124

Чуйкова Олена

Інтенція, ретенція, протенція як механізми усвідомлення феноменів часу

Економіка

C. 129

Азізова Шалала

Потенціал оздоровчого туризму Кяльбаджару

Педагогіка

C. 133

Силкіна Валентина, Салій Анатолій

Сальвадор Далі в автопортретах

C. 145

Шевчук Тетяна, Кравчук Галина

Мотивація – ключовий аспект успішної професійної підготовки управлінців

C. 152

Безуглий Віталій, Лисичарова Галина, Морозевич Олександр

Роль географії у формуванні критичного мислення учнів

C. 160

Мога Микола, Могильна Олена

Потенційні можливості «Педагогічного стрінгінгу» в корекції кистьового праксису дошкільників 5-7 років із загальним недорозвитком мовлення

C. 165

Джалілова Севинж

Адаптивне навчання в удосконаленні освіти учнів з фізики

C. 171

Іванчук Сабіна, Георгян Надія, Головка Маргарита

Підготовка майбутніх вихователів до організації гурткової роботи

Соціологія

C. 175

Поліщук Євгенія, Горбов Владислав, Лавренюк Владислав, Гернего Юлія, Алексін Гліб

Релокація українського бізнесу в умовах російсько-української війни: чи буде нова хвиля?

C. 185

Стадник Альона, Щербина Віта, Ємельяненко Євгенія

Психологічний вплив політичної реклами в контексті інформаційної війни

C. 189

Довбиш Наталія

Соціальний капітал територіальних громад: адаптація моделі Р. Патнema до українських реалій

C.195

Мирошніченко Альона

Кризові екологічні комунікації в умовах російсько-української війни

Політологія

C. 204

Корнея Сергіу, Олена Мандаджі

Проблеми розвитку системи освіти, відображені у виборчих програмах кандидатів на посаду Президента Республіки Молдова (жовтень-листопад 2024 року)

Philosophy

P. 124

Chuikova Olena

Intention, Retention, Protention as Mechanisms of Awareness of Time Phenomena

Economy

P. 129

Azizova Shalala

Health Tourism Potential of Kalbajar

Pedagogy

P. 133

Valentyina Sylkina, Anatolii Salii

Salvador Dali in Self-portraits

P. 145

Shevchuk Tetyana, Kravchuk Halyna

Motivation as a Key Aspect of Successful Professional Training for Managers

P. 152

Bezugly Vitaly, Lysycharova Halina, Morozevych Oleksandr

The Role of Geography in Shaping Students' Critical Thinking

P. 160

Moga Mykola, Mogilna Elena

Potential Possibilities of «Pedagogical Strining» in Correction of Carpal Praxis of Preschoolers of 5-7 Years Old with General Underdevelopment of Speech

P. 165

Jalilova Sevinj

Adaptive Learning in Improving Students' Physics Education

P. 171

Ivanchuk Sabina, Georgian Nadiia, Holovko Marharyta

Preparing Future Educators to Organize Club Work

Sociology

P. 175

Polishchuk Yevheniia, Horbov Vladyslav, Lavreniuk Vladyslav, Herneho Yuliia, Aleksin Glib

Relocation of Ukrainian Business Amid the Russia–Ukraine War: is a New Wave Coming?

P. 185

Stadnyk Alona, Shcherbyna Vita, Yemelienenko Yevheniia

Psychological Impact of Political Advertising in the Context of Information Warfare

P. 189

Dovbysh Nataliia

Social Capital of Territorial Communities: Adapting R. Putnam's Model to the Ukrainian Realities

P. 195

Myroshnychenko Alona

Crisis Environmental Communications in the Context of the Russian-Ukrainian War

Politology

P. 204

Cornea Sergiu, Mandaji Elena

System Reflected in the Electoral Platforms of the Candidates for the Position of President of the Republic of Moldova (the Ballot from October-November 2024)

Ethical Challenges and Prospects for the Philosophy of Artificial Intelligence in the XXI century

UDC: 141:004.8

DOI: <https://doi.org/10.172540>**Diatlova Iryna¹**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0003-3063-9772>, irena518@ukr.net**Patlaichuk Oksana²**Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0000-0002-1448-3360>, oksana.patlaichuk@nuos.edu.ua**Stupak Olga²**Senior Lecturer, <https://orcid.org/0000-0001-7846-1489>, stupako428@gmail.com¹ *Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University (Kharkiv, Ukraine)*² *Admiral Makarov National University of Shipbuilding (Mykolaiv, Ukraine)*

Abstract.

The rapid development of artificial intelligence in the twenty-first century has raised complex philosophical and ethical questions for society. Technological progress is already changing the economy, science, medicine, and social communications, but along with new opportunities, it also creates serious social challenges. In particular, the issues of machine autonomy, responsibility for their decisions, algorithmic bias, and the impact of AI on traditional notions of consciousness and moral choice remain controversial, which is why this study is relevant.

We aim to analyze the philosophical and ethical aspects of the development of artificial intelligence, identify the main challenges associated with its implementation, and assess the prospects for further development of AI in the twenty-first century.

The study results showed that ethical dilemmas related to artificial intelligence go beyond technical issues and affect fundamental aspects of human existence that require comprehensive understanding and critical analysis. Despite the risks, AI has significant potential to improve lives: from automating routine processes to developing personalized medicine and combating climate change. However, uncontrolled implementation of the technology can lead to new threats, including loss of control over autonomous systems, mass unemployment, and ethical conflicts related to the use of AI in the military.

The conclusions emphasize that the philosophy of artificial intelligence is a tool for understanding how technology can change our society. It also forms the basic principles that should govern the use of AI to avoid ethical and moral problems. The challenges we face today relate not only to technical aspects, but also to important humanistic questions about how and for what purpose we want to use these technologies. At the same time, it is important to remember that although AI can improve our lives, it needs strict control and reasonable restrictions to ensure that human dignity, freedom, and security are not compromised.

Keywords: artificial intelligence, ethics, autonomy, philosophy of technology, AI regulation, the future of technology, social challenges

Етичні виклики та перспективи філософії штучного інтелекту у XXI столітті

Дятлова Ірина¹, Патлайчук Оксана², Ступак Ольга²¹*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна)*²*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова (Миколаїв, Україна)*

Анотація.

Стрімкий розвиток штучного інтелекту у XXI столітті поставив перед суспільством складні філософські та етичні питання. Технологічний прогрес уже змінює економіку, науку, медицину та соціальні комунікації, проте разом із новими можливостями створює й серйозні суспільні виклики. Зокрема, дискусійними залишаються питання автономності машин, відповідальності за їхні рішення, алгоритмічної упередженості та впливу ШІ на традиційні уявлення про свідомість і моральний вибір, що й зумовили актуальність дослідження.

Маємо на меті проаналізувати філософські та етичні аспекти розвитку штучного інтелекту, визначити основні виклики, пов'язані з його впровадженням, а також оцінити перспективи подальшого розвитку ШІ у XXI столітті.

Результати дослідження показали, що етичні дилеми, пов'язані зі штучним інтелектом, виходять за межі технічних питань і зачіпають фундаментальні аспекти людського існування, що вимагають всебічного осмислення та критичного аналізу. Попри ризики, ШІ має значний потенціал для покращення життя: від автоматизації рутинних процесів до розвитку персоналізованої медицини та боротьби зі змінами клімату. Проте неконтрольоване впровадження технологій може спричинити нові загрози, зокрема втрату контролю над автономними системами, масове безробіття та етичні конфлікти, пов'язані з використанням ШІ у військовій сфері.

У висновках підкреслюється, що філософія штучного інтелекту є інструментом для розуміння того, як технології можуть змінити наше суспільство. Вона також формує базові принципи, які мали б регулювати використання ШІ, щоб уникнути етичних і моральних проблем. Виклики, з якими ми стикаємося сьогодні, стосуються не тільки технічних аспектів, але й важливих гуманістичних питань про те, як і з якою метою ми хочемо використовувати ці технології. Водночас важливо пам'ятати, що хоча ШІ і здатен покращити наше життя, однак потребує суворого контролю і розумних обмежень, аби не зашкодити людській гідності, свободі та безпеці.

Ключові слова: штучний інтелект, етика, автономність, філософія технологій, регулювання ШІ, майбутнє технологій, суспільні виклики

Стаття надійшла / Article arrived: 23.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 17.04.25

Вступ.

Сучасний світ інформаційних технологій, що розвивається шаленими темпами, дивує і робить буденними речі, які ще декілька років тому здавалися недосяжними. Мова про штучний інтелект, без якого значна частина населення планети вже не уявляє свого життя. З теоретичної точки зору ШІ – «це галузь інформатики, що зосереджена на створенні розумних машин або систем, які здатні виконувати завдання, що зазвичай вимагають людського інтелекту. Системи штучного інтелекту розробляються для навчання на власному досвіді, виявлення закономірностей та прийняття рішень на основі вхідних даних. На практиці – під ШІ можна розуміти інтелектуальні гаджети, механізми та програмні рішення. Важливо зазначити, що штучний інтелект не лише автоматизує рутинні завдання, але й береться за виконання складних аналітичних функцій, приймає бізнесові рішення, допомагає в медицині, науці, фінансах, транспорті тощо, а його позитивний вплив на різноманітні аспекти людської життєдіяльності стає дедалі помітнішим.

Разом із ним, однак, виникає й ціла низка питань, пов'язаних з очевидними загрозами, які несе за собою тотальне використання «розумних машин». Річ у тому, що здатність ШІ майже миттєво аналізувати великі масиви даних, самостійно приймати рішення та виконувати завдання, що раніше вимагали людського втручання, ставить перед суспільством нові виклики. Проблема автономії штучного інтелекту, моральної відповідальності за його дії, можливості створення свідомих машин, соціальних наслідків автоматизації, загрози порушення приватності, безпеки та прав людини набувають дедалі більшої ваги. У цьому контексті філософський аналіз ШІ є необхідним і надзвичайно актуальним, бо дозволяє осмислити етичні, епістемологічні та онтологічні аспекти взаємодії людини та технології, визначити межі та можливості машинного інтелекту, а також передбачити його вплив на культуру, суспільство та саму природу людської свідомості.

У процесі дослідження філософських та етичних аспектів штучного інтелекту використано такі методи: аналіз джерельної бази (вивчення наукових праць, статей та філософських концепцій, що стосуються проблеми ШІ, його етичних викликів та перспектив розвитку), порівняльні (зіставлення різних підходів до оцінки впливу ШІ на суспільство, мораль і право, аналіз позицій гуманістичних та техноцентричних парадигм), системний підхід (розгляд штучного інтелекту як складного феномену, що інтегрується у соціальну, економічну та культурну сфери, виявлення його багатовимірного впливу) герменевтичний (інтерпретація філософських текстів і дискусій про свідомість, автономію та відповідальність у контексті розвитку штучного інтелекту) прогностичний аналіз (оцінка можливих сценаріїв розвитку технологій

ШІ, їхніх потенційних ризиків та етичних викликів у майбутньому) тощо.

Застосування цих методів дозволяє комплексно дослідити проблему та сформулювати обґрунтовані висновки щодо майбутнього штучного інтелекту в етичному та філософському вимірі.

Аналіз попередніх публікацій.

Штучний інтелект є одним із ключових феноменів сучасної науки й техніки, що змінює уявлення про мислення, автономію та етику в технологічному просторі. Історія дослідження його філософії почалася ще у 1950 році, коли британський математик Алан Тюрінг, «знаменитий зламувач німецьких шифрів під час Другої світової війни, якого заслужено вважають одним із батьків IT і AI» (Huxley), запропонував протестувати електронно-обчислювальну машину, щоб виявити її спроможність думати як людина. Він змодельовав спілкування «людини», «комп'ютерної програми» та «судді», ізолюючи учасників один від одного. За принципом питання / відповідь суддя мав визначити, з ким спілкується, а його неправильний вибір означав би, що машина пройшла тестування, тобто – може думати. Таку точку зору пізніше спростував американський філософ Джон Серль, у 1980 році оприлюднивши теорію «Китайської кімнати», у якій припустив, що машина може симулювати розум і маніпулювати поняттями, яких насправді не розуміє, їй під силу змодельувати людське мислення за допомогою чітких алгоритмів.

Дослідження Серля стали знаковими для вивчення філософії штучного інтелекту та нейронауки, після них дискусія про свідомість та інтенціональність (властивість свідомості бути спрямованою на деякий об'єкт, за філософією феноменологізму Едмунда Гуссерля) штучного інтелекту набула нового виміру і змінила вчених звернулися до проблеми семантики, свідомого досвіду та меж обчислювального підходу до мислення. Як стверджує О. Мороз, «на зламі століть у зв'язку зі стрімким розвитком синергійно взаємодіючих наукомістких супертехнологій питання «чиможемашинамислити?» особливо актуалізувалось, набуваючи вкрай гострого характеру. Саме завдяки цьому прогноуються радикальні зміни у сфері комп'ютерних технологій. Очікується, зокрема, що синергізм супертехнологій має привести не тільки до створення ШІ (еквівалентного за «інтелектуальним» потенціалом людському інтелекту), але й «штучного суперінтелекту» (ШСІ) чи просто «суперінтелекту» – ШІ надлюдського рівня» (Bostrom, с. 26). Про це йдеться, скажімо, в дослідженні «Скільки до суперінтелекту?» філософа і директора Інституту майбутнього людства Оксфордського університету Ніка Бострома, зосередженому на ризиках, пов'язаних із розвитком штучного інтелекту, та на концепції «суперінтелекту».

Серед сучасних українських дослідників філософії штучного інтелекту доцільно назвати О.

Добровольську, В. Штанько, О. Комар, І. Бичка, О. Пархомчук, С. Довгань, В. Ніконенка, В. Додонову, І. Курпатово, О. Мороз, А. Шевченко, Р. Вербову тощо, в наукових працях яких з'ясовується вплив штучного інтелекту на глобальну політику та міжнародні відносини, розглядаються перспективи та етичні аспекти використання штучного інтелекту в освіті, тлумачаться філософські аспекти ШІ та його вплив на сучасне суспільство тощо.

Метою запропонованого нами дослідження є аналіз філософських та етичних аспектів розвитку штучного інтелекту, визначення основних викликів, пов'язаних із його впровадженням, а також оцінка перспектив подальшого розвитку ШІ у XXI столітті. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне вирішення таких основних завдань: дослідити історичні та філософські засади штучного інтелекту, проаналізувати основні етичні дилеми, пов'язані із застосуванням ШІ, визначити ризики та можливості його використання у різних сферах життя, оцінити перспективи розвитку та регулювання ШІ у майбутньому.

Результати.

Активний розгляд поняття філософії штучного інтелекту виник не сам по собі, а був спровокований цілою низкою об'єктивних чинників, серед яких експоненційний розвиток технологій у другій половині XX століття прийнято вважати першочерговим. Маємо на увазі прискорене зростання технологічних досягнень, яке характеризується приростом обчислювальної потужності, зменшенням вартості технологій і підвищенням швидкості їх впровадження. Нагадаємо, що ще у 1965 році «закон Мура» (одного із засновників компанії Intel) встановив, що кількість транзисторів на кристалі мікросхеми буде подвоюватися кожні 18–24 місяці, тому ріст комп'ютерних можливостей відбуватиметься дуже швидко, а швидкий розвиток біотехнологій, генетики та космічних технологій заклав фундамент для сучасної цифрової епохи, в якій штучний інтелект почуває себе напрочуд впевнено.

Філософія ШІ – це міждисциплінарна галузь, яка досліджує концептуальні та методологічні основи штучного інтелекту, його вплив на людське мислення, суспільство та етику. Вона об'єднує знання з різних сфер науки та мислення і формується за допомогою метафізики (досліджує природу свідомості, особистості та самосвідомості ШІ), епістемології (аналізує, чи може ШІ мати справжнє знання та як воно відрізняється від людського), етики (вивчає моральні аспекти створення та використання ШІ, такі як відповідальність, справедливість, безпека), знань із галузі комп'ютерної науки та інженерії (кібернетики та інформатики), психології, соціології, юриспруденції та лінгвістики (моделювання природної мови для спілкування між ШІ та людиною). Таким чином, філософія ШІ – це

точка перетину гуманітарних і технічних наук, що дозволяє комплексно осмислювати роль і можливості штучного інтелекту.

Суть філософії ШІ можна звести до кількох основних аспектів:

- онтологічного, що вивчає природу буття, представлення та сутності речей, а в контексті штучного інтелекту з'ясовує, чи може він бути суб'єктом, чи залишається лише інструментом? Він – складна обчислювальна система, чи щось більше? Чи здатні алгоритми породити справжню свідомість, чи лише імітують її? Чи можна вважати ШІ особистістю? Наразі немає однозначних відповідей на ключові питання онтології штучного інтелекту, хоча різні філософські та наукові підходи намагаються прояснити і по-своєму інтерпретувати ті чи інші погляди. З точки зору так званого редукціоністського підходу, свідомість штучного інтелекту може бути описана через механізми обробки інформації. Дуалістичний підхід трактує її як щось більше, ніж просто обчислення і переконує, що вона не може виникнути в машині. Гіпотеза сильного ШІ Джона Серля показує, що машина має здатність імітувати розуміння тощо. Онтологічні роздуми подібного стибу важливі не лише для теоретичної філософії, а й для майбутнього людства, яке «приречене» взаємодіяти з новими технологіями;

- епістемологічного, що досліджує природу, джерела та межі знань і цікавиться тим, чи може ШІ мати справжнє знання і які він має межі пізнання? Джон Маккарті, Рей Курцвейл стверджують, що ШІ може досягнути знання, якщо досягне рівня людини. Але теорія «Китайської кімнати» нівелює їх істину і віддає перевагу імітації, а не творчості;

- метафізичного, який вивчає фундаментальні питання про природу реальності та свідомість. У контексті ШІ метафізичний аспект намагається прояснити, що означає бути розумною істотою? Чи може штучний інтелект мати справжню суб'єктивність та особистість? Чи він є частиною природного світу, чи чимось принципово новим? Бачимо фундаментальні питання про природу розуму, реальності та теорії. І хоч сьогодні ШІ залишається лише інструментом, розвиток технологій може змінити ці прояви, поставивши перед людьми нові виклики щодо розуміння свідомості та буття;

- етичний аспект філософії штучного інтелекту досліджує моральні питання, пов'язані з розробкою, використанням і впливом ШІ на суспільство. Людство цікавить, чи несе ШІ моральну відповідальність за свої вчинки? Або хто відповідатиме за помилки або шкоду, завдану ШІ? І хоч ми розуміємо, що

поки що за рішення ШІ відповідає людина, адже ШІ – це інструмент без власної волі, однак розвиток автономних систем дуже швидко змусить нас переглянути це твердження.

Етичні засади штучного інтелекту – це складний

набір питань, пов'язаних із відповідальністю, справедливістю та загрозами, спричиненими стрімким розвитком технологій. Сьогодні перед людством стоїть чи не найважчий виклик – створити етичні рамки використання ШІ, які б захищали людей від можливих ризиків і зловживань. Етичні дилеми, пов'язані з застосуванням штучного інтелекту, виникають у різних сферах суспільного життя, повністю підвладних ШІ. Ключові питання стосуються упередженості, конфіденційності, відповідальності та соціальних наслідків автоматизації (ШІ та відповідальність):

- Упередженість алгоритмів. Оскільки ШІ навчається на історичних даних, він може відтворювати і навіть підсилювати соціальні стереотипи. Наприклад, у 2018 році алгоритм рекрутингової системи Amazon дискримінував жінок, віддаючи перевагу чоловікам у процесі відбору кандидатів (Amazon відмовився). Це підкреслює необхідність розробки механізмів контролю за нейтральністю ШІ.

- Приватність і безпека даних. ШІ аналізує величезні масиви персональної інформації і створює ризики порушення конфіденційності. Наприклад, скандал із Cambridge Analytica показав, як алгоритми можуть використовувати персональні дані без згоди користувачів для впливу на політичні вибори (Cambridge Analytica).

- Автономні системи та відповідальність. «Юридично визначено, що відповідальність лежить на розробниках за принципом продуктової відповідальності. Якщо виявлено, що шкода викликана через дефекти у продукті, саме розробник є відповідальним. Важливо зрозуміти, що використання штучного інтелекту також тягне за собою права, обов'язки та відповідальність. Але через недосконалість закону саме у питаннях пов'язаних з використанням ШІ багато питань залишаються без відповідей та вирішуються за аналогією з іншими подібними правовідносинами» (ШІ та відповідальність). Саме тому ще й досі немає відповіді, хто несе хто несе відповідальність, наприклад, за дії бойових дронів – оператор, розробник чи сама система? Така ж дилема, коли автопілот в автомобілях Tesla потрапляє у ДТП: «Власники автомобілів Tesla часто намагаються перекласти відповідальність на компанію під час аварій, коли вони використовували систему Автопілот. Тобто вони намагаються перекласти відповідальність за шкоду спричинену діями ШІ на власне розробників цього ШІ (у даному випадку автопілота)».

- Етичні аспекти автоматизації праці. Масове впровадження ШІ може призвести до втрати робочих місць, особливо в рутинних професіях. Наприклад, автоматизовані каси в супермаркетах витісняють працівників і породжують нові соціально-економічні виклики. Таким чином, розвиток ШІ потребує не

лише технічного вдосконалення, а й чітких етичних регуляцій, які допоможуть знизити потенційні ризики. Автоматизація за допомогою ШІ може загострити проблему економічної нерівності, адже компанії, які володіють передовими технологіями, можуть отримати значні переваги над іншими. Використання ШІ для фальсифікації наукових даних або створення підроблених зображень ставить під загрозу достовірність досліджень.

Розширення автономних систем (наприклад, бойових роботів) може поставити під загрозу глобальну безпеку, а концентрація влади в руках компаній чи урядів, що використовують ШІ, може призвести до порушення демократії, а збір даних про людей з допомогою ШІ може призвести до порушення приватності та зловживання інформацією. Важливо забезпечити, щоб ШІ не приводив до дискримінації, упередження або порушення прав людини, особливо в контексті використання алгоритмів для прийняття важливих рішень (наприклад, у судочинстві або при наданні кредитів).

Практичний аспект філософії штучного інтелекту проявляється в дослідженні того, як ШІ впливає на реальний світ, розглядає етичні, правові та соціальні питання тощо. В такому контексті доцільно говорити про перспективи використання ШІ в реальних сферах людської життєдіяльності у XXI столітті, серед яких:

- медицина – ШІ діагностує хвороби, створює індивідуальні плани лікування, автоматизує медичні процедури, керує роботами-хірургами тощо. Штучний інтелект вже сьогодні використовується для моделювання біологічних процесів, розробки нових ліків, діагностики хвороб на ранніх стадіях. У майбутньому можливе створення персоналізованої медицини, де лікування буде підбиратися на основі генетичного профілю пацієнта.

- фінанси – використовується для автоматизованого трейдингу, як ідентифікатор, виявляє шахрайства, прогнозує фінансові ризики тощо; використання ШІ в бізнесі може значно підвищити продуктивність праці, а також суттєво знизити витрати підприємства.

- транспорт – автономні автомобілі, дрони та інші транспортні засоби, що вибирають ШІ для навігації та прийняття рішень і можуть зменшити кількість аварій на автошляхах та підвищити ефективність транспорту.

- освіта – ШІ може персоналізувати навчальний процес, створюючи індивідуальні програми для учнів і студентів. Алгоритми можуть адаптувати навчальні програми під кожного учня, створювати персоналізовані курси та допомагати у вивченні складних тем. У сфері мистецтва та літератури ШІ стає інструментом для генерації музики, текстів та візуальних образів.

- соціальна сфера та побут – змінитися може не лише робоче середовище, а й повсюдне життя.

Наприклад, розумні будинки, помічники на основі ШІ вже зараз допомагають людям у побутових справах.

Однією з найбільш амбітних перспектив є створення гібридних систем «людина–ШІ», які можуть розширити когнітивні та фізичні можливості людини. Це може відкрити шлях до нових форм взаємодії між людиною та машиною. Таким чином, перспективи ШІ у XXI столітті є надзвичайно широкими, охоплюючи як позитивні зміни, так і серйозні виклики. Головне завдання людства – знайти баланс між технологічним прогресом і етичними нормами, щоб використання ШІ сприяло розвитку суспільства без загрози його фундаментальним цінностям.

Як бачимо, практичний аспект філософії ШІ ставить акцент на реальному впливі технологій на суспільство, їхніх можливостях та дослідженнях. Він спрямований на те, щоб зрозуміти, як ШІ можна застосувати на користь людству, не порушуючи соціальних та етичних норм. Тому важливо не лише розвивати технології, а й продумувати законодавчі, етичні та соціальні рамки їх застосування.

Висновки.

Філософія штучного інтелекту у XXI столітті стоїть на перетині етичних викликів і технологічних перспектив. ШІ не лише трансформує економіку, науку та повсякденне життя, а й змушує людство переосмислювати фундаментальні поняття свідомості, свободи волі та моральної відповідальності. Сьогодні штучний інтелект став одним із найважливіших феноменів, що впливає на всі сфери людського життя – від економіки та медицини до освіти, мистецтва та військової справи. Його розвиток породжує нові можливості, але водночас висуває серйозні етичні виклики.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Блозова, Л. (2016). Штучний інтелект: філософсько-антропологічний погляд. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*, 4, 4-10.
- Воронкова, В., Нікітенко, В., Кивлюк, О. (2024). Філософія штучного інтелекту у контексті викликів, можливостей та змін. У V. Shpak, S. Tabachnikov. *Modern innovative strategies in education and science: collective monograph* California: GS Publishing Services, 90-103. Відновлено з https://www.eo.kiev.ua/resources/arhivMonographs/Mono-modernInnovation/mono_2024_119.pdf
- Грицевич, Ю. В. (2023). Філософія штучного інтелекту: Алан Тюрінг. Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище: збірник есе програми підвищення кваліфікації. Львів – Торунь: Liha-Pres, 126-131.
- Довгаль, С., Бутурліна, О., & Тухтарова, Т. (2020). Філософські проблеми трансформації медіапростору під впливом цифрових технологій. *Науково-теоретичний альманах Грани*, 23(1-2), 40-48. <https://doi.org/10.15421/172012>
- Мороз, О. Я. (2014). Штучний інтелект versus природний інтелект? (майбутнє людини в контексті викликів інтелектуальних супертехнологій). *Політологічний вісник*, 72, 18-35.
- Смінк, В. (2023). Три стадії штучного інтелекту: чи може він знищити людство? Відновлено з <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65728291>
- Шевченко, А. (2023). *Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні*: монографія. Київ: ППШІ.
- ШІ та відповідальність: хто заплатить за помилки машин. Відновлено з <https://hackyourmom.com/yurydychna-kiberbezpeka/shi-ta-vidpovidalnist-hto-zaplatyt-za-pomyly-mashyn/>
- Що таке штучний інтелект (ШІ)? (2023). Retrieved from <https://thetransmitted.com/adlucem/shho-take-shtuchnij-intelekt-shi/>
- Amazon відмовився від AI-рекрутера через дискримінацію жінок : <https://happymonday.ua/amazon-v-dl-96dmovivsja-v-dl-96d-ai-rekrutera-cherez-diskrim-dl-96nac-dl-96ju-zh-dl-96nok>
- Bostrom N. *How long before Superintelligence?* Retrieved from <https://nickbostrom.com/superintelligence>
- Cambridge Analytica, компанія в центрі скандалу з Facebook, закривається Відновлено з <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43980978>

- Huxley. (2025). Надінтелект замість святого духа: у філософії історії з'явився новий герой. (2025).. *Альманах про філософію, мистецтво та науку* Відновлено з <https://huxley.media/nadintelekt-zamist-svjatogo-duha-u-filosofii-istorii-z-javivsja-novij-geroj/>
- Searle, J. (1980). *The Chinese Room*. Retrieved from <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil201/Searle.pdf>

REFERENCES

- AI and responsibility: who will pay for machine errors. Retrieved from <https://hackyourmom.com/yurydychna-kiberbezpeka/shi-ta-vidpovidalnist-hto-zaplatyt-za-pomylky-mashyn/>
- Amazon abandoned AI recruiter due to discrimination against women. Retrieved from <https://happy monday.ua/amazon-v-d1-96dmovivsja-v-d1-96d-ai-rekrutera-cherez-diskrim-d1-96nac-d1-96ju-zh-d1-96nok>
- Blozwa, L. (2016). Artificial intelligence: philosophical and anthropological view. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 4, 4-10.
- Bostrom N. How long before Superintelligence? Retrieved from <https://nickbostrom.com/superintelligence>
- Cambridge Analytica, the company at the center of the Facebook scandal, is closing Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43980978>
- Dovgal, S., Buturlina, O., & Tukhtarova, T. (2020). Philosophical problems of transformation of media space under the influence of digital technologies. *Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 23(1-2), 40-48. <https://doi.org/10.15421/172012>
- Hrytsevyh, Y. V. (2023). Philosophy of artificial intelligence: Alan Turing. Academic integrity, open science and artificial intelligence: how to create a virtuous educational environment: a collection of essays of the advanced training program. Lviv - Torun: Liha-Pres, 126-131.
- Moroz, O. Y. (2014). Artificial Intelligence versus Natural Intelligence (Human Future in the Context of Challenges of Intellectual Supertechnologies). *Political Science Bulletin*, 72, 18-35.
- Searle, J. (1980). *The Chinese Room*. Retrieved from <https://rintintin.colorado.edu/~vancecd/phil201/Searle.pdf>
- Shevchenko, A. (2023). *Strategy for the development of artificial intelligence in Ukraine: a monograph*. Kyiv: IISS.
- Smink, V. (2023). *Three stages of artificial intelligence: can it destroy humanity?* Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-65728291>
- Superintelligence instead of the holy spirit: a new hero in the philosophy of history. Huxley. *Almanac of Philosophy, Art and Science*. Retrieved from <https://huxley.media/nadintelekt-zamist-svjatogo-duha-u-filosofii-istorii-z-javivsja-novij-geroj/>
- Voronkova, V., Nikitenko, V., Kivliuk, O. (2024). Philosophy of artificial intelligence in the context of challenges, opportunities and changes. IN V. Shpak, S. Tabachnikov. *Modern innovative strategies in education and science: collective monograph* California: GS Publishing Services, 90-103. Retrieved from https://www.eo.kiev.ua/resources/arhivMonographs/Mono-moderInovation/mono_2024_119.pdf
- What is artificial intelligence (AI)? (2023). Retrieved from <https://thetransmitted.com/adlucem/shho-take-shtuchnij-intelekt-shi/>

Науково-теоретичний альманах "ГРАНІ"

Підписано до друку 30.04.25 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Time New Roman.
Друк цифровий. Ум. друк 12,9. Наклад 100 пр. Зам. № 4/25

Видавництво «ГРАНІ»
49005, м. Дніпро, вул. Гоголя 20-б/32
Свідоцтво про внесення до Держреєстру ДК № 2131 від 23.02.2005
www.grani-print.dp.ua granidp@gmail.com